

Nyt fra Sprognævnet

2001/4 november

Indhold

- [Lovens bogstav](#)
 - [Nye opslagsord](#)
 - [Stregen strøget!](#)
 - [Postbuddet, publikummet og pyjamassen](#) Dobbeltskrivning af konsonanter i bøjningsformer
 - [Ændringer i opslagsords staveform eller ordformer](#)
 - [Ændringer i retskrivningsreglerne](#)
 - [Ændrede staveformer og ordformer](#) .
-

Lovens bogstav

Af *Erik Hansen*

Retskrivningsordbogen, 3. udgave, udkommer 12. november 2001. Derfor er Nyt fra Sprognævnet 2001/4 et temanummer om Retskrivningsordbogen og udsendes samme dag og ikke som nr. 4 ellers i begyndelsen af december.

I 1997 vedtog Folketinget en lov om Dansk Sprognævn og en lov om retskrivningen. Retskrivningsordbogen af 2001 afløser udgaven af 1996 og er den første autoriserede retskrivningsordbog som udkommer efter vedtagelsen af retskrivningsloven (nr. 332 af 14. maj 1997).

Den danske retskrivning har indtil 1997 hvilet først og fremmest på en udførlig Bekendtgørelse af 1892 og på den bekendtgørelse af 1948 hvormed de små bogstaver i substantiverne og å'et blev indført.

Hvem fastlægger retskrivningen?

Loven siger at det er Dansk Sprognævn der fastlægger retskrivningen, og som offentliggør den ved at udgive den grønne retskrivningsordbog.

Sprognævnet kan på egen hånd foretage mindre ændringer og justeringer i retskrivningen, fx *bruse* > *bruser*, *kafeteria* > *cafeteria*, *checke* > *tjekke*, *nathimmel* > *nattehimmel*.

Derimod kan Sprognævnet ikke uden videre foretage principielle ændringer, dvs. ændringer i selve retskrivningens system. Principielle ændringer ville fx være generel afskaffelse af

de stumme h'er og d'er eller indførelse af en ny kommatering. Forslag til principielle ændringer skal forelægges kulturministeren, som igen orienterer undervisningsministeren.

Principperne

I den betænkning der hører til retskrivningsloven, hedder det at den danske retskrivning bygger på to principper, nemlig tradition og sprogbrug.

Traditionsprincippet indebærer at der som hovedregel ikke laves om på retskrivningen - selv skæve og usystematiske stavemåder lever uantastet videre: *de, af, vejr, dig, peber* osv. En mere aktiv følge af traditionsprincippet er fordanskningen af ord fra græsk, latin og fransk: *metode, korrekt, krebinet*.

Sprogbrugsprincippet indebærer at traditionsprincippet kan brydes hvis et stort flertal af "gode og sikre sprogbrugere", som det hedder i betænkningen til loven, overtræder dette princip. Når ingen mere bruger formerne *længer, jer/jert/jere* og *kafe*, så ændres ordene til *længere, jeres* og *café*. Og det var det danske folk, heriblandt gode og sikre sprogbrugere som Herman Bang, I.P. Jacobsen, Holger Drachmann og Johannes V. Jensen, der holdt op med at bruge verbernes flertalsformer (*fuglene ere fløjne*), og Kirke- og Undervisningsministeriet fulgte efter ved med en bekendtgørelse fra 1900 at gøre flertalsformerne valgfri. Denne valgfrihed blev i øvrigt først formelt afskaffet med retskrivningsloven i 1997!

Hvem skal følge retskrivningen?

Principielt og juridisk - men egentlig ikke i praksis - har det inden lovens vedtagelse været uklart hvem der var forpligtet til at bruge den officielle retskrivning.

Loven præciserer at retskrivningen skal følges af "alle dele af den offentlige forvaltning, af Folketinget og myndigheder med tilknytning til Folketinget samt af domstolene". Det samme gælder "den kommunale og amtskommunale forvaltning" og naturligvis også skolerne og andre offentlige undervisningsinstitutioner.

Loven og RO 01

Hvad har retskrivningsloven så betydet for Retskrivningsordbogen af 2001? Egentlig ikke noget som angår selve ordbogen og dens indhold.

Med loven bogføres så at sige den fremgangsmåde som Dansk Sprognævn altid har fulgt. Bekendtgørelsen fra 1892 gælder i praksis stadig, med de nævnte og nogle få andre ændringer.

Loven formulerer retsgrundlaget for dansk ortografi, og ændringer i dette skal behandles og vedtages af Folketinget. Ændringer i retskrivningen kan ikke mere foretages administrativt af en minister. Retskrivningen og ordbogen har fået et solidt fundament.

En grundig gennemgang af Sprognævnets loven og retskrivningsloven kan man læse i *Nyt fra Sprognævnet* 1997 nr. 3.

Erik Hansen (f. 1931) er fhv. professor i moderne dansk sprog ved Københavns Universitet, formand for Dansk Sprognævn.

Nye opslagsord

Af Anita Ågerup Jervelund

Aktivferie, balsamico, chatte, digitalkamera, ecstasy, fødselsforberedelse, jobbank, kundepleje, mønsterbryder, nydansker, omsorgsdag, rollemodel, søgemaskine, tovholder, valentinsdag, webmaster. Alle disse ord er eksempler på nye opslagsord i 3. udgave af Retskrivningsordbogen. Den nye udgave indeholder i alt ca. 1000 nye opslagsord. At finde frem til hvilke nye opslagsord der skal med, og hvilke der ikke skal med, er en af de største opgaver ved en opdatering af Retskrivningsordbogen.

Udvælgelse af nye opslagsord

I *Vejledning i ordbogens brug* står der at "ordstoffet i Retskrivningsordbogen dækker rigssprogets almindelige ordforråd, herunder en del fagord med en vis almen udbredelse". Der er desuden nævnt en række begrænsninger med hensyn til udvalget af ord. Den væsentligste begrænsning drejer sig om "de sammensætninger hvis betydning umiddelbart fremgår af de enkelte leds betydninger, fx *kaffeautomat, kaffecomplet, kaffedrikning, kaffekop*. Sådanne sammensætninger er ikke medtaget, medmindre de er meget gængse, fx *kaffekop*, eller de kan volde problemer med hensyn til stavning, bøjning eller orddannelse, fx *kaffecomplet*."

Det er karakteristisk for sprog at der kommer nye ord til. Det sker hele tiden. Hvis Retskrivningsordbogen skal dække det almindelige ordforråd sådan som det er beskrevet i *Vejledning i ordbogens brug*, er det nødvendigt at opdatere ordbogen med jævne mellemrum og tilføje nye ord der er kommet ind i sproget. Men ikke alle nye ord skal med! Det kan for det første ikke lade sig gøre, for det andet er der nogle af de nye ord der (endnu) ikke kan betragtes som hørende til "det almindelige ordforråd", og for det tredje kan der - som nævnt ovenfor - være mange sammensætninger som det ikke er nødvendigt at have med. Der findes fx en lang række sammensætninger med forkortelsen *e* for *elektronisk* (eller *electronic*) som førsteled, fx *e-bank, e-bog, e-business, e-butik, e-handel, e-learning, e-læring, e-postkort, e-reklame* osv. Vi har valgt at tage *e-bog, e-brev, e-handel* og *e-maile* med (*e-mail* og *e-post* findes allerede i 2. udgave). Og så må brugerne af Retskrivningsordbogen selv regne ud at det ikke betyder at der kun findes netop disse sammensætninger med *e* som førsteled i dansk. Man kan danne mange flere, og retstavningen af dem, fx at de skrives med bindestreg, må man slutte sig til ud fra de eksisterende ord i Retskrivningsordbogen (og ud fra § 63.3.a i *Retskrivningsreglerne* bag i bogen). At et ord ikke findes i Retskrivningsordbogen, betyder altså ikke at det ikke findes eller anerkendes i det danske sprog.

Hvor finder vi de nye ord?

Vi har benyttet os af tre hovedkilder i forbindelse med udvælgelsen af de nye opslagsord: Sprognævnets ordsamlingsdatabase, Pia Jarvad: Nye Ord 1955-1998 og den interfolierede Retskrivningsordbog.

Den interfolierede Retskrivningsordbog

Sidstnævnte først. Den interfolierede Retskrivningsordbog med de blanke blade mellem den trykte bogs blade er en meget vigtig kilde. Lige siden 2. udgave udkom i 1996, har vi på de blanke sider i den interfolierede noteret (nye) ord som ikke står i ordbogen i forvejen, og som vi mener det er værd at overveje at optage. I den interfolierede har vi i øvrigt også noteret nye oplysninger ved eksisterende ord i ordbogen. Det kan være oplysninger om fx pluralisbøjning ved et ord vi ikke tidligere har kendt i pluralis, det kan være nye sammensætningsoplysninger, fx om der skal s i fugen eller ej (fx *ultralyd(s)undersøgelse*), det kan være en vaklen mellem fælleskøn og intetkøn, eller det kan være en udbredt, men ikke autoriseret stavemåde som bør overvejes optaget i ordbogen.

Mange af de nye ord der er noteret i den interfolierede, er vi blevet opmærksomme på ved spørgetelefonen eller ved e-mail-spørgsmål. Vi får nemlig en del spørgsmål om fx stavemåde og bøjning af ord der ikke er med i ordbogen, og på den måde bliver vi opmærksomme på nogle af de ord som sprogbrugerne savner i ordbogen. Ordene noteres i den interfolierede Retskrivningsordbog til brug ved næste redigering af ordbogen.

Ordsamlingsdatabase

De nye ord som vi noterer fra bl.a. aviser, blade, radio og tv, registreres elektronisk i Sprognævnets ordsamlingsdatabase, og citaterne med dem sættes samtidig på kartotekskort i ordsamlingen i nævnets lokaler.

Det gode ved ordsamlingsdatabase i forbindelse med udvælgelsen af nye opslagsord er at vi har kunnet foretage en søgning på alle citater fra 1995 frem til i dag, dvs. frem til redaktionstidspunktet. På denne måde har vi fået de citater frem der ikke har været gennemgået før af en retskrivningsordbogsredaktion. Det er muligt at man i forbindelse med 1996-udgaven af ordbogen har nået at gennemgå en del af eksemplerne fra 1995, men næppe dem alle, og derfor valgte vi at se på citater der gik så langt tilbage som til 1995. Derudover har vi kunnet få database til at frasortere de opslagsord der allerede er med i Retskrivningsordbogen.

Resultatet af denne søgning er så blevet printet ud som en lang liste af ord. På denne liste står der ved hvert af ordene oplysninger om fx ordklasse, kilde og dato. Hvis der ved gennemgangen af listen er behov for at se hele citatet, kan vi slå det enkelte ord op i database eller i ordsamlingen med papirkortene.

Nye ord 1955-1998

Den tredje kilde til ordtilvæksten i den nye udgave af Retskrivningsordbogen er Pia Jarvads Nye Ord 1955-1998. Denne kilde har haft en lidt anden status end de to andre nævnte fordi Pia Jarvad - ligesom vi - har haft Sprognævnets ordsamling som hovedkilde. Vi har derfor først og fremmest sammenlignet Pia Jarvads nyordsbog med de to andre kilder idet der i bogen findes nye ord som ikke findes i Sprognævnets ordsamling. Nogle af disse ord er

blevet optaget i den nye udgave af Retskrivningsordbogen.

Nogle af de lidt ældre nyord i Nye Ord 1955-1998 er allerede optaget i tidligere udgaver af Retskrivningsordbogen. Men der er dog også en del ældre nyord i Pia Jarvads ordbog der ikke tidligere har stået i Retskrivningsordbogen. Nogle af dem er blevet optaget i den nye udgave af Retskrivningsordbogen hvis der fx har vist sig at være stave- eller bøjningsproblemer forbundet med ordene, fx *kick* og *hulahopring*. Endelig kan der være optaget ældre ord som ikke findes hos Pia Jarvad. Det gælder fx verbet *bappe* (fx *bappe på pibe*), der også er blevet stavet *babbe*. I den nye udgave af ordbogen er det blevet optaget i formen *bappe*. Et nyt opslagsord i Retskrivningsordbogen er altså ikke nødvendigvis et nyt ord i sproget.

Korpusser

Et nyt ord som vi er blevet opmærksomme på, og som vi overvejer at tage med i ordbogen, undersøges til tider nærmere i forskellige korpusser. Det kan være nødvendigt hvis det fx ikke er indlysende hvilken stavemåde af ordet vi skal sige god for, eller hvis vi er i tvivl om ordets bøjning, eller hvis vi blot vil undersøge hvor hyppigt ordet er i almensproget. De korpusser vi i sådanne tilfælde benytter os af, kan være Den Danske Ordbogs gæstekorpus, Berlingske Avisdata på cd-rom, Information på nettet eller andre steder på nettet. Og hvis ordet i øvrigt findes i ordbøger eller opslagsværker, ser vi naturligvis på hvordan ordet er behandlet der.

Sammenfatning

Så først er det et spørgsmål om overhovedet at finde de potentielle nye opslagsord, og dem har vi altså fundet ved hjælp af nævnets ordsamlingsdatabase, den interfolierede Retskrivningsordbog og Nye Ord 1955-1998. Dernæst er det et spørgsmål om at beslutte hvilke af ordene der skal med i ordbogen, i hvilken form og med hvilken bøjning, og her kan det være nødvendigt at undersøge ordene nærmere i de forskellige korpusser.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Stregerne strøget!

Af *Anita Ågerup Jervelund*

Den største redaktionelle ændring i 3. udgave af Retskrivningsordbogen er afskaffelsen af den lodrette streg!

Som beskrevet i *Vejledning i ordbogens brug* i 2. udgave af Retskrivningsordbogen var en lang række sammensætninger og præfiksafledninger delt ved en lodret streg, og denne streg markerede at "sidsteleddet med hensyn til stavning og betydning svarer til et opslagsord eller til en bøjningsform af et opslagsord" (jf. s. 15). Der var normalt ikke anført bøjningsoplysninger mv. ved ord med lodret streg - de oplysninger måtte man i

stedet finde under det ord der stod efter den lodrette streg. Bøjningsoplysninger om ord som fx *tornebusk* og *pseudo nyhed* skulle altså søges under opslagsordene *busk* og *nyhed*.

Oplysninger om bøjning mv. var kun anført hvis de afveg fra oplysningerne under sidsteleddet som opslagsord, eller hvis der var mere end ét opslagsord med samme stavemåde som sidsteleddet, fx var der ved *lysekrone* oplysninger om bøjning fordi *krone* både kan være substantiv (navneord) og verbum (udsagnsord).

I den nye udgave er den lodrette streg afskaffet, og det betyder at der nu gives bøjningsoplysninger på alfabetisk plads ved samtlige sammensætninger og præfiksafledninger. I 2. udgave var det ved ca. 20.000 opslagsord at bøjningsoplysningerne skulle søges under det ord der stod efter den lodrette streg - de 20.000 ord er altså nu forsynet med bøjningsoplysninger. Denne ændring har gjort ordbogen betydelig mere brugervenlig.

Problemer ved fjernelsen af den lodrette streg

Vi har selvfølgelig ikke siddet og tilføjet bøjningsoplysningerne manuelt. Det har et edb-program klaret for os ved automatisk at hente bøjningsoplysningerne ved det ord der stod efter den lodrette streg, og det har i det store og hele fungeret fint. Men det har alligevel vist sig at vi ved nogle sammensætninger har måttet se nærmere på de bøjningsoplysninger som programmet havde hentet frem. Ikke fordi de oplysninger var direkte forkerte. De var i hvert fald korrekte når de stod ved simpleksordet (det usammensatte ord), men når de blev overført til sammensætningen, virkede de i nogle tilfælde unaturlige, til tider endda helt urimelige.

Høfeber og andre febre

Problemerne med den lodrette streg og bøjningsoplysninger ved sammensætninger ses fx ved de sammensætninger hvor *feber* indgår som sidsteled. Ordet *feber* har pluralisformen *febre* i Retskrivningsordbogen. Det er dog ikke meget almindeligt at ordet bruges i pluralis, men det forekommer, og man har altså vurderet at det er rimeligt at der angives en pluralisform ved dette ord, ligesom i Ordbog over det Danske Sprog (bind 4, 1922).

Alle sammensætninger der havde *feber* som andetled, var delt ved den lodrette streg i 2. udgave af ordbogen, og kun ved to af disse sammensætninger skulle man ikke finde bøjningsoplysningerne under *feber*. Det var ved ordene *gigtfeber* og *sårfeber*. Her havde man kun angivet bestemt form singularis; der var altså ikke angivet nogen pluralisform ved disse to ord. Ved alle de andre ord havde man ment at de fulgte bøjningsmønstret for *feber*, men da den lodrette streg blev fjernet og bøjningsformerne stod der sort på hvidt sådan som de gør i den nye udgave, virkede det meget besynderligt at fx *høfeber*, *lampefeber* og *rejsefeber* skulle kunne have pluralisformerne *høfebre*, *lampefebre* og *rejsefebre* når fx *gigtfeber* ikke kunne have formen *gigtfebre*. Det er svært at forestille sig en pluralisform ved disse ord, selvom man måske nok kan finde på et lidt søgt eksempel som fx *du får høfeber af birkepollen, jeg får høfeber af græspollen - det er noget værre noget med alle de høfebre*. Men det er svært at finde autentiske eksempler på ordet i pluralis, og hvorfor så angive det? På den anden side er det vel meget godt at det for en sikkerheds skyld står der, for hvis man får brug for en pluralisform af ordet, er det rart at

kunne finde det i Retskrivningsordbogen, og hvis det skulle hedde noget overhovedet, må det naturligvis være *høfebre*. Det sker indimellem at sprogbrugere henvender sig til Sprognævnet og spørger hvorfor der ved et bestemt ord i Retskrivningsordbogen ikke står noget om hvad det hedder i pluralis. Det kan der være flere svar på afhængigt af hvilket ord der er tale om, men ofte er forklaringen at ordet normalt ikke bruges i pluralis. Så man kan diskutere hvad der er den bedste løsning på problemet. I dette tilfælde har vi valgt kun at angive bestemt form singularis og undgået at nævne pluralis ved alle sammensætninger med *-feber*, på nær *sving(e)feber* og *tredagesfeber* der begge dækker over flere slags febre (jf. fx Klinisk Ordbog, 1996).

Morgenluft og andre lufte

Der findes en hel del eksempler på mærkelige pluralisformer som kom tydeligt frem efter afskaffelsen af den lodrette streg. Nogle pluralisformer er værre end andre. Den er fx helt gal ved sammensætninger med *luft* som sidsteled. Ordet *luft* har pluralis på *-e*, *lufte*, i 2. udgave af Retskrivningsordbogen. Det er uden tvivl forholdsvis sjældent at ordet forekommer i pluralis, men også her angives pluralisformen i Ordbog over det Danske Sprog (bind 13, 1932: *sagtere lufte*, *oppe i luftene*). Det er straks værre med sammensætninger som fx *morgenluft* og *trykluft*, hvor pluralis ifølge 2. udgave af Retskrivningsordbogen skulle være mulig, men det er svært at forestille sig formerne *morgenlufte* (trods Oehlschlägers "Underlige Aftenlufte") og *tryklufte*. Så de ord er rettet til i 3. udgave sådan at de følger fx *friskluft* og *natteluft*, hvor kun bestemt form singularis er angivet.

Andre tvivlsomme pluralisformer der blev mere synlige efter afskaffelsen af den lodrette streg, er fx *iltmangler*, *inaktiviteter*, *krævementaliteter*, *millimeterdemokratier*, *mund til mund-metoder*. Til forskel fra de førnævnte *feber* og *luft* er pluralisformen af sidsteledet i disse ord helt almindelig når det bruges som selvstændigt ord: *mangler*, *aktiviteter*, *mentaliteter*, *demokratier* og *metoder*. Men de fleste sammensætninger (og præfiksafledninger) med disse ord som sidsteled bruges ikke i pluralis, og den form er derfor slettet i den nye udgave. Der er dog undtagelser som fx *folkedemokratier* og *socialdemokratier* der er blevet stående i ordbogen.

Sammenfatning

Fjernelsen af den lodrette streg medførte at de unaturlige eller utænkelige pluralisformer ved visse sammensætninger blev mere iøjnefaldende. Da den lodrette streg var der, fremgik disse pluralisformer også af ordbogen, men ikke på alfabetisk plads; de stod i stedet under sammensætningens sidsteled. Efter at vi har fjernet den lodrette streg, har vi i højere grad været tvunget til at tage stilling til hver enkelt pluralisform ved hvert opslagsord. Det har i nogle tilfælde været forholdsvis indlysende at pluralisformen skulle stryges, i andre tilfælde har vi været i tvivl.

Hver gang vi stødte på problemet med pluralis under redigeringen af ordbogen, stillede vi os selv spørgsmål som: Er pluralis overhovedet mulig ved dette ord? Hvor almindeligt er det at ordet bruges i pluralis, og hvor almindelig skal pluralis være for at vi tager formen med i ordbogen? Hvis vi har ingen eller meget få eksempler på ordet i pluralis, er det mon så en tilfældighed, eller viser det det sande billede af ordet og dets brug? Den lodrette streg,

som blev indført i Retskrivningsordbogen i 1986 for at spare på pladsen, og som mange brugere desværre aldrig rigtig har forstået fidusen ved, skulle have været så nem at fjerne. Det blev et lidt større arbejde end vi havde regnet med. Men i betragtning af den gevinst det har været for Retskrivningsordbogens umiddelbare anvendelighed, mener vi at det var umagen værd. Vi håber at ordbogens brugere vil mene det samme.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Postbuddet, publikummet og pyjamassen. Dobbeltskrivning af konsonanter i bøjningsformer

Af Anita Ågerup Jervelund

De fleste retskrivningsændringer i den nye udgave af Retskrivningsordbogen er dobbeltformsstrygninger. Antallet af dobbeltformer er reduceret ved bl.a. at ophæve valgfriheden mellem enkeltskrivning og dobbeltskrivning af konsonanter i bøjningsformer af en lang række ord.

Det er hovedreglen i dansk retskrivning at man skriver dobbelt konsonant foran en bøjningsendelse der begynder med en vokal, når den foranstående vokal i ordet er kort og trykstærk (jf. Retskrivningsordbogens § 10.1). Det er derfor vi skriver dobbelt konsonant i fx *jobbet*, *gennembruddet*, *skuddet*, *giraffen*, *nøglehullet*, *princippet*, *busser* og *katte*. Når den foranstående vokal er lang, skrives der enkelt konsonant, fx *hoben*, *bruden*, *skuden*, *hulen*, *huse* og *attentatet*.

Dobbeltskrivning af *d* i bøjningsformer: *buddet*, *leddet* og *madden*

Hvis både en udtale med lang og kort vokal er mulig, er det som regel valgfrit om man vil skrive enkelt eller dobbelt konsonant. Ved fx *bud(d)et* og *led(d)et* har begge udtaler været almindelige, og derfor var der i 2. udgave af ordbogen valgfrihed mellem enkeltskrivning og dobbeltskrivning af *d* i (de fleste) bøjningsformer af disse ord. Men der er sket en udvikling på dette område. Som det fremgår af bl.a. Den Store Danske Udtaleordbog, 1991, er udtalen med lang vokal så godt som forsvundet, så der er ikke længere grundlag for at skrive fx *ledet* med enkelt *d*. Derfor har vi ophævet valgfriheden og indført dobbelt konsonant som den eneste korrekte form i den nye udgave ved ordene *bud* (både 1. og 2.), *led* (både 1. og 2.), 2. *mad*, 1. *skred*, *skrud* og *spyd*. Ordbogsartiklerne ser altså således ud i 3. udgave:

1. **bud** *sb.*, -det, *bud*, *bf. pl.* -dene (*meddelelse*, *befaling*, *tilbud*).

2. **bud** *sb.*, -det, -e (*person*).

1. **led** *sb.*, -den, -der (*side*; *retning*); på den led; på alle ledder og kanter; langt af led.

2. *led sb.*, -det, *led*, *bf. pl.* -dene (fx *håndled*, *slægtled*, *sætningsled*; *markled*).

2. *mad sb.*, -den, -der (*stykke smørrebrød*).

1. *skred sb.*, -det, *skred*, *bf. pl.* -dene.

skrud sb., -det, *skrud*, *bf. pl.* -dene.

spyd sb., -det, *spyd*, *bf. pl.* -dene.

Ændringen til dobbeltskrivning af *d* i bøjningsformer har givet ca. 85 ændrede artikler, for ændringen gælder naturligvis også alle sammensætninger og afledninger som fx *afbud*, *forbud*, *postbud*, *tilbud*, *håndled*, *mellemlid*, *ostemad*, *æggemad*, *jordskred* og *drejespyd*.

Der er to ændringer i modsat retning, nemlig opslagsordene 1. *lad* og 1. *lød*, hvor valgfriheden er ændret til obligatorisk enkeltskrivning af *d* i overensstemmelse med hovedreglen om enkelt konsonant efter lang vokal:

1. *lad sb.*, -et, *lad*, *bf. pl.* -ene.

1. *lød sb.*, -en.

Ord der ender på *-buddet*

Vi er klar over at der vil være en del sprogbrugere der ikke synes om dobbeltskrivning af *d* i mange af de ord der ender på *-buddet*, og vi er også klar over at skrivemåden med enkeltskrevet *d* er ret udbredt, i hvert fald i nogle af ordene. Det ser ud til at langt de fleste foretrækker fx *postbudet* med enkeltskrevet *d*. Det hænger nok sammen med at det er et forholdsvis frekvent ord der er ret etableret i sproget i denne form. Men omvendt foretrækker de fleste fx *tilbuddet* med dobbeltskrevet *d* ifølge de undersøgelser vi har foretaget. Når det gælder *buddet/budet* i betydningen 'meddelelse, befaling, tilbud', er resultaterne af vores undersøgelser ikke entydige, men de peger i retning af en fordeling der er nogenlunde fifty-fifty.

Selvom skrivemåden med enkelt *d* foretrækkes i nogle af de ord der ender på *bud*, har vi ment at det mest fornuftige er at være konsekvent på dette punkt, og derfor har vi valgt at indføre dobbeltskrivning af *d* i alle de bøjningsformer af ord der ender på *-bud*, hvor der før var valgfrihed - og så må man vænne sig til *postbuddet* og stille sig tilfreds med at denne skrivemåde stemmer overens med de fleste sprogbrugeres udtale.

Dobbeltskrivning af *m* og *s* i bøjningsformer: *publikummet* og *pyjamassen*

Dette afsnit drejer sig om ord af typen *møtrik*, *bryllup*, *album*, *globus* og *leksikon*.

I 2. udgave - såvel som i 3. udgave - skrives konsonanterne *k*, *p*, *t* samt *g* når det udtales hårdt, altid dobbelt i bøjningsformerne: *møtrikker* er med to *k*'er, *brylluppet* er med to *p*'er, *idrætten* er med to *t*'er, og *hotdoggen* med to *g*'er. Men konsonanterne *m* og *s* har derimod i 2.-udgaven valgfrit kunnet skrives enkelt eller dobbelt: *modem(m)er*, *publikum(m)et*, *slalom(m)en*, *kokos(s)en*, *bonus(s)er*, *pyjamas(s)en*. Denne valgfrihed er ophævet i den nye udgave således at det nu er obligatorisk at skrive dobbelt konsonant i bøjningsformerne. Der skrives altså fx *modemmer*, *publikummet*, *slalommen*, *kokossen*,

bonusser og *pyjamassen*. Nu følger *m* og *s* altså samme regel som *k*, *p*, *t* og hårdt *g*.

Ved et enkelt ord, nemlig *tandem*, er der stadig valgfrihed mellem enkelt og dobbelt *m* i bøjningsformerne, *tandem(m)en*, *tandem(m)er*. Ud over udtalen med bitryk på anden stavelse, ['tan,dæm], kan ordet nemlig også udtales med lang vokal (og stød) i anden stavelse, ['tan,de'm]. Skrivemåden med dobbeltskrevet *m* svarer til den førstnævnte udtale; skrivemåden med enkeltskrevet *m* svarer til den anden.

Og ved et enkelt ord, nemlig *muslim*, er valgfriheden mellem enkelt- og dobbeltskrivning af *m* i bøjningsformerne ændret til obligatorisk enkeltskrivning i stedet for obligatorisk dobbeltskrivning. Der skrives altså *muslimen* og *muslimer*. Tidligere blev ordet ofte udtalt med kort og trykstærk vokal i første stavelse og bitryk i anden stavelse, ['mu,slim], hvilket var årsagen til muligheden for dobbeltskrivning af *m* i bøjningsformerne af ordet. Men i dag udtales det med tryk på anden stavelse, med langt *i* og med stød, [mu'sli'm]. Stavemåden med enkeltskrevet *m* i bøjningsformerne er således den eneste der stemmer overens med udtalen i dansk i dag.

Obligatorisk dobbeltskrivning af *m* har givet ca. 145 ændrede artikler, og obligatorisk dobbeltskrivning af *s* har givet ca. 170 ændrede artikler. Det giver tilsammen ca. 215 ændrede artikler og endnu flere dobbeltformsstrygninger. Og det gør ordbogsartiklerne for disse ord enklere i forhold til 2. udgave:

2. udgave :

kokos -(s)en, *kokos* -(s)ene.

pyjamas -(s)en, -(s)er *el.* *pyjamas*, *bf. pl.* *pyjamas(s)e(r)ne*.

modem -(m)et, -(m)er.

3. udgave :

kokos sb., -sen, *kokos, bf. pl.* -sene.

pyjamas sb., -sen, -ser *el.* *pyjamas, bf. pl.* *pyjamasse(r)ne*.

modem sb., -met, -mer.

På samme måde som med *postbuddet* vil dobbeltskrivning af konsonanterne i bøjningsformer som de nævnte givetvis være noget sprogbrugerne skal vænne sig til i nogle af ordene, fx *kaosset*, *statussen* og *haremmet*, der tilsyneladende bruges mindre end formerne *kaoset*, *statusen* og *haremet*. Til gengæld er det vel for de fleste meget naturligt at skrive fx *atlasset* og *punktummer* i stedet for *atlasen* og *punktumer*. Det tyder vores undersøgelser i hvert fald på.

Til sidst skal det lige nævnes at alle andre konsonanter i ord af den nævnte type stadig

skrives enkelt: *festivalen, stencilen, dumrianer, leksikoner, marmoret*. Der kan dog stadig valgfrit skrives dobbelt-*l* i bøjningsformer af *karneval* og *marskal*, fx *karneval(l)et* og *marskal(l)er*

Anita Ågerup Jervelund (f. 1969) er videnskabelig medarbejder ved Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Ændringer i opslagsords staveform eller ordform

Af *Jørgen Schack*

I den nye udgave af Retskrivningsordbogen er der, ligesom i de tidligere udgaver, en komplet liste over ændrede staveformer og ordformer af opslagsord. Listen er aftrykt sidst i dette nummer af Nyt fra Sprognævnet.

Ved staveformer forstås former som udelukkende adskiller sig fra hinanden i ortografisk henseende, dvs. former som ikke afspejler forskellige udtaler. Ca. to tredjedele af ændringerne på listen er ændrede staveformer, fx *bælge* eller *bælle (drikke)* > *bælle* og *ærende* eller *ærinde* > *ærinde*.

Ved ordformer forstås former som både staves og udtales (eller kan udtales) forskelligt. I mange tilfælde repræsenterer ordformer forskellige orddannelser. Eksempler på ændrede ordformer har vi i bl.a. *jogging* eller *jogning* > *jogging* og *æggehoved* eller *æghoved* > *æggehoved*.

Både for staveformernes og ordformernes vedkommende udgøres ændringerne hovedsagelig af dobbeltformsstrygninger, jf. eksemplerne ovenfor.

Ændrede ordformer

Kun få af de ændrede ordformer på ændringslisten er nye ordformer. Med *nye* menes 'nye i Retskrivningsordbogen': Der er her tale om ordformer som længe har eksisteret i sprogbrugen ved siden af de officielle former.

De nye ordformer er i de fleste tilfælde indført ved siden af de gamle former:

adhærens > adhærence *el.* adhærens
epicentrum > epicenter *el.* epicentrum
podium > podie *el.* podium
scenario > scenarie *el.* scenario
stadium > stadie *el.* stadium
tarok > tarok *el.* tarot

I enkelte tilfælde er nye ordformer indført i stedet for de gamle former:

android (*sb.*) > androide
banansplit > bananasplit

Men som allerede nævnt skyldes flertallet af ordformsændringerne dobbeltformsstrygninger. En række forældede og/eller sjældne ordformer er således gledet ud af Retskrivningsordbogen, fx

bruse *el.* bruser > bruser
gensing *el.* ginseng > ginseng
inventar *el.* inventarium > inventar
nathimmel *el.* nattehimmel > nattehimmel
paradigma *el.* paradigme > paradigme
pønse *el.* pønse > pønse
Orkneyøerne *el.* Orknøerne > Orkneyøerne
rasteplads *el.* rastplads > rasteplads
øjehøjde *el.* øjenhøjde > øjenhøjde

Ændrede staveformer

Blandt de ændrede staveformer finder man et lille antal nye dobbeltformer. Den mest iøjnefaldende ændring er nok at det på alfabetisk plads oplyses at der i visse danske stednavne både kan skrives *å* og *aa*, og at der nu gives mulighed for at skrive *aa* i afledninger til disse navne, fx

Ålborg > Ålborg (*el.* Aalborg, *jf.* § 3.2)
ålborgenser > ålborgenser (*el.* aalborgenser, *jf.* § 3.1)

Det er dog kun *aa*-staveformerne i afledninger som *faaborgenser*, *aabenraaer* og *aalborgenser* der reelt er nye dobbeltformer. Muligheden for at skrive *å* eller *aa* i visse stednavne er langt fra ny; det nye består her udelukkende i at *aa*-staveformerne ikke kun fremgår af Retskrivningsreglerne, men også nævnes på alfabetisk plads.

Af andre nye ortografiske dobbeltformer kan nævnes en lille gruppe valgfri sammenskrivninger:

for resten (*i øvrigt*) > for resten *el.* forresten
om end > om end *el.* omend
selv samme > selv samme *el.* selvsamme
siden hen > siden hen *el.* sidenhen

Men i øvrigt er det som nævnt dobbeltformsstrygningerne der præger ændringslisten. Blandt de afskaffede dobbeltformer finder man en række fordanskede former som ikke er slået igennem, fx

cafe *el.* café *el.* kafe *el.* kafé > cafe *el.* café
cafeteria *el.* kafeteria > cafeteria
cognac *el.* konjak > cognac
creme *el.* krem > creme

paj *el.* pie > pie
shampo *el.* shampoo > shampoo
vermouth *el.* vermut > vermouth

Der er dog også ændringer som går den modsatte vej, fx

check *el.* tjek (*kontrol*) > tjek
checke *el.* tjekke > tjekke

I det følgende anføres en række staveformsændringer som har været genstand for en særlig indgående drøftelse i Sprognævnet, og som derfor fortjener en mere detaljeret redegørelse. Kendetegnende for hovedparten af disse ændringer er at de er indført på baggrund af systematiske overvejelser. I nogle tilfælde har hensynet til de almindelige retskrivningsprincipper således vejet tungere end hensynet til de pågældende staveformers øjeblikkelige udbredelse.

Fra *linie* *el.* *linje* til *linje* mfl.

Siden Retskrivningsordbogen af 1955 (RO 55) har hovedreglen for fordelingen af *i* og *j* i tryksvag stavelse efter konsonant (især *d*, *l* og *n*) været som følger: Hvor vokalen i den foregående stavelse er kort, skrives *j*, fx *midje*, *vilje*, *pinje*. Hvor vokalen er lang, skrives *i*, fx *klenodie*, *kemikalie*, *begonie*. En lang række ord som i dag skrives med *j*, havde dobbeltformer med *i* i Dansk Retskrivningsordbog (DRO), der udkom fra 1923 til 1946: *Smedie* eller *Smedje*, *Lillie* eller *Lilje*, *Brynje* eller *Brynje* o.m.a.

I overensstemmelse med den praksis som har været fulgt siden 1955, er *linje* og *kastanje* med *j* gjort til eneformer, svarende til de gængse udtaler med kort vokal: ['linje], [-'sdanje]. Og efter samme praksis er *konkylie* med *i* gjort til eneform, svarende til den gængse udtale med lang vokal (stød): [-'ky'lj e]. (Bemærk den grove lydskrivning her i netversionen af svagtryks-e; jf. bladet).

Indførelsen af *linje* som eneform er uden tvivl den vigtigste af de 3 ovennævnte ændringer. Ordet *linje* indgår i en lang række sammensætninger; alene i Retskrivningsordbogen er der næsten 40 sammensætninger med *linje* som første- eller sidsteled: *linjefag*, *linjevogter*, *brudlinje*, *sidelinje* osv. Ord som er afledt af *linje*, er af hensyn til ordidentiteten ændret på tilsvarende vis, fx *liniere* eller *linjere* > *linjere*. Ændringen har dermed konsekvenser for næsten 50 opslagsord i Retskrivningsordbogen.

Det siger sig selv at en ændring af denne karakter kræver at den nye eneform har støtte i sprogbrugen. Og formen *linje* er da også stærkt på vej frem. Ifølge Dansk Frekvensordbog (1992), som er baseret på udvalgte tekster fra danske romaner, ugeblade og aviser fra perioden 1987-1990, er ordet skrevet med *i* (altså *linie*) i ca. 65 % af forekomsterne (i alt 73) i avisteksterne. At billedet nu er ved at vende, kan man forvise sig om ved at søge i danske avisers elektroniske tekstarkiver på internettet. Enkelte aviser har ganske vist stadig en vis forkærlighed for formen med *i*. I Nordjyske Stiftstidende er ordet således skrevet med *i* i ca. 60 % af de artikler hvori ordet forekommer (i alt 79). I nogle aviser er fordelingen af de to staveformer stort set fifty-fifty. Det gælder bl.a. Jyllands-Posten og Berlingske Tidende/Weekendavisen (Berlingske Avisdata 2000). I mange aviser står formen

med *j* imidlertid stærkt. I Fyens Stiftstidende og Information er ordet skrevet med *j* i ca. 65 % af artiklerne (i alt hhv. 84 og 2904). I Kristeligt Dagblad bruges *j*-formen i ca. 85 % af artiklerne (i alt 91) og i JydskeVestkysten i ca. 90 % af artiklerne (i alt 35). Søgningerne i avisernes elektroniske arkiver er foretaget 28.9.-1.10.2001. De store udsving i antallet af artikler skyldes at der er betydelig forskel på hvor langt tilbage man kan søge i de respektive arkiver.

Fra *vanilje* el. *vanille* til *vanilje*

Forbindelser af vokal + [lje] skrives som hovedregel lydret i almindelig udbredte låneord fra fransk, fx *detalje*, *emalje*, *medalje*, *patrulje*, *føljeton*. Også i disse tilfælde er de fordanskede staveformer først for alvor gennemført i RO 55. DRO havde følgende staveformer: *Detail*, *Emaille*, *Medaille* eller *Medalje*, *Patrouille* eller *Patrulje*, *Feuilleton*.

Ord som både har en udtale med [lj] og en tilnærmet fransk udtale med [j], skrives dog som på fransk, fx *cedille*: [se'dilje] eller [se'di:j], *reveille*: [ræ'vælje] eller [ræ'væ:j]. Det samme gælder ord som kun har den fransknære udtale med [j], fx *ratatouille*: [r ata'tu:j]. (NB: Netversionen gengiver ikke lydskriften korrekt).

Med afskaffelsen af *vanille* til fordel for *vanilje* er der rettet op på en ejendommelig undtagelse i behandlingen af franske lån af den pågældende type.

Man kan så spørge hvorfor andre ord fra fransk med [lj] ikke har fået tilsvarende fordanskede staveformer. Når *vanille* ændres til *vanilje*, burde ord som *billard*, *brillant*, *brillere* og *pavillon* vel ændres til "biljard", "briljant", "briljere" og "paviljon". At sådanne ændringer ikke er indført, skyldes dels hensynet til den hidtidige praksis, dels hensynet til forholdet mellem udtale og skrift. Der er ikke tradition for lydret gengivelse af [lj] i ord hvor denne lydforbindelse efterfølges af andre vokaler end [e] (svagtryks-e kan ikke gengives korrekt i denne netversion af bladet), altså ord som fx *billard*, *brillere* og *pavillon*. Staveformer som *bataljon*, *medaljon* og *patruljere* er ikke undtagelser fra reglen, men skyldes den nære tilknytning til ordene *batalje*, *medalje* og *patrulje*. Dertil kommer at staveformer med *lj* ikke i alle tilfælde svarer til de gængse udtaler. En staveform som "billiard" ville gengive den gængse distinkte udtale af *billard*, nemlig ['bili,a' d], bedre end "biljard". Den sidstnævnte staveform ville efter manges opfattelse ikke afspejle antallet af stavelser korrekt: Der mangler én i midten. Det samme ville være tilfældet med staveformer som "briljere" og "briljant" for hhv. *brillere* og *brillant*.

Fra *schuft* el. *sjuft* til *sjuft* mfl.

I ord med valgfrihed mellem *ch* og *sj* eller *sch* og *sj* er staveformen med *sj* gjort obligatorisk. Det drejer sig om følgende 5 ord: *bolsje*, *gesjæft*, *gletsjer*, *rutsje* og *sjuft* (+ afledninger og sammensætninger: *gesjæftig*, *rutsjebane* osv.).

Lyden [sj] (lyden er ikke noteret korrekt i denne netversion af bladet) har et usædvanlig stort antal modsvarigheder i skriften. I dansk retskrivning gengives [sj] med *sj* i hjemlige ord, fx *sjælden*, og i en håndfuld ældre låneord, fx *sjofel* (tysk *schofel*), *sjippe* (engelsk *skip*). Ud over af *sj* modsvares [sj] af mindst 12 bogstaver/bogstavkombinationer, hvoraf dog kun 4 (*ch*, *ge*, *sch* og *sh*) forekommer i alle stillinger (forrest, inde og sidst i et ord) med denne lydverdi:

c : *c* ello
ch : *ch* atol, ni *ch* e, mar *ch*
che : qui *che*
ci : pista *ci* e
g : *g* eni, lo *g* e
ge : *ge* orgette, fla *ge* olet, rou *ge*
j : *j* ournalist, su *j* et
sc : *sc* irocco, cre *sc* endo
sch : *sch* æfer, dro *sch* e, gulla *sch*
sh : *sh* orts, pu *sh* er, sma *sh*
si : *si* oux, a *si* e
ti : ak *ti* e

Antallet bliver endnu større hvis man tager hensyn til eksisterende, men ikke alment accepterede udtaler som fx [sjo'sja'l] (social), ['bå sja] (boccia), ['r asja] (razzia) og ['du:sj] (douce). (Se forfatterens lydskrift i bladet.)

Som det fremgår af eksemplerne, er forholdet mellem udtale og skrift på dette punkt uhyre broget. I norsk retskrivning er man gået meget vidt for at rette op på dette forhold; *sj* er her indført som gengivelse af [sj] i en mængde gængse låneord: *aksje*, *gulasj*, *losje*, *pensjon*, *sjalu*, *sjokolade* o.m.a. En forenkling af tilsvarende omfang lader sig næppe gennemføre i dansk. De indførte ændringer vedrører da som nævnt også kun de 5 ord som havde valgfrihed mellem *ch* eller *sch* og *sj*.

Afskaffelsen af *schuft* til fordel for *sjuft* vil formentlig gå nærmest ubemærket hen, idet langt de fleste i dag skriver dette ord med *sj*.

I den anden ende af skalaen finder vi ordet *gletsjer*. Her står formen med *sch* unægtelig langt stærkere end *sj*-formen. Der findes imidlertid en tredje staveform, "gletcher", som dog aldrig har fundet vej til retskrivningsordbøgerne, idet den hverken stemmer med den form ordet har i det långivende sprog, tysk, eller med den form det burde have (og nu har fået) i dansk. Formen med *ch* er ikke desto mindre meget udbredt. I Informations elektroniske arkiv er denne staveform således brugt i over halvdelen af de artikler hvori ordet forekommer (i alt 36).

Fordelingen af *ch* : *sch* volder i det hele taget problemer for mange i øvrigt gode og sikre skriftsprogsbrugere. Usikkerheden er størst i de tilfælde hvor *ch* eller *sch* står inde i ordet: "chæfer" er ikke så oplagt en fejl som "gletcher" - eller som "bolsche" og "rutche", der også er forholdsvis almindelige stavfejl. Der er kun én vej ud af denne uorden, nemlig at foreskrive staveformer med *sj* i de ord hvor denne stavemåde er almindelig udbredt, og i de ord hvor usikkerheden med hensyn til fordelingen af *ch* : *sch* er størst.

Fra *frådse* til *fråse* mfl.

Bogstavforbindelsen *ds* efter vokal er med ganske få undtagelser signal for kort vokal. Dette gælder både når forbindelsen står inde i et ord, fx *hidse*, *kradse*, *pudse*, og når den står sidst i et ord, fx *gods*, *klods*, *plads*.

Med indførelsen af *fråse* (+ afledningerne *frås* og *fråser*) som nye eneformer har vi nu kun undtagelser efter vokalerne *a*: *stads*, *stadse* + nogle ord med endelsen *-ads* (se nedenfor),

o: lods, lodse og e: kreds, kredse.

Ved at stryge det stumme *d* i *frådse* mv. opnår man den pædagogiske fordel at lydforbindelserne [å's] og [å:se] (e her = svagtryks-e) skrives ens i alle ord: *bås, frås, gås, lås, mås, prås, vås, ås; båse, dåse, fråse, kråse, låse, våse.*

Ordet *fråse* har ved en tidligere lejlighed kortvarigt været befriet for sit stumme *d*. 1. og 2. udgave af Viggo Saaby: Dansk Retskrivningsordbog (1891, 1892), som var udarbejdet i overensstemmelse med Kultusministeriets Bekjendtgørelse af 7.6.1889, havde således *fraase* som eneform. I ordbogens 3. udgave, som var udarbejdet i overensstemmelse med den på visse punkter noget konservative Bekendtgørelse af 27.2.1892 om Retskrivningen, ændres *fraase* til **fraadse* eller *fraase* (stjernen foran *fraadse* betyder 'anbefalet af ministeriet'). Og i 4. udgave (1904) afskaffes *fraase* til fordel for *fraadse*. Knap 100 år senere genindfører Sprognævnet så den systematisk rigtige form uden *d*. Vi håber det holder denne gang!

Ca. halvdelen af undtagelserne fra reglen om at *ds* angiver kort vokal, udgøres af ord med endelsen *-ads*: *buskads, sejlads, stillads*. Ord der ender på *r + -ads* udtalt [-r a's], har siden 1986 haft valgfrihed mellem *-rads* og *-ras*: *fedtera(d)s, skidtera(d)s, (kaffe)slabbera(d)s*. I de sidstnævnte ord er staveformerne uden *d* nu gjort obligatoriske: *fedteras, skidteras, (kaffe)slabberas*.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Ændringer i Retskrivningsreglerne

Af *Jørgen Schack*

I Retskrivningsreglerne er enkelte paragraffer ændret; det drejer sig først og fremmest om § 6.4 om brugen af apostrof foran endelser til *proprier*, § 11.3 om stort eller lille begyndelsesbogstav efter kolon og § 21.2 om genitiv af ord på *-s*, *-z* eller *-x*. Derudover er der i en del tilfælde foretaget tilføjelser og præciseringer i forhold til Retskrivningsordbogen, 2. udgave, 1996 (RO 96).

Endelser til *proprier*

Ifølge RO 96, § 6.4, kunne der valgfrit sættes apostrof foran endelsen til et *proprium* (dog undtagen genitivendelsen *-s*, se også nedenfor). Denne regel er ændret således at endelser nu som hovedregel tilføjes uden apostrof, fx

*De to Tyskland blev genforenet i 1990.
I Danmark er der tre Nykøbinge.
Dette er et typisk Villy Sørensen udtryk.*

Der kan dog sættes apostrof foran endelser som resulterer i usædvanlige bogstavforbindelser, eller som kan give anledning til fejllæsninger, fx

*Rasmus Rask'sk
Hvor mange Ree'er er der i telefonbogen?
to Albert'er (dvs. to personer ved navn Albert)
to Alberte'r (dvs. to personer ved navn Alberte).*

Den nye regel om brugen af apostrof foran endelser til proprier er en parallel til reglen om brugen af bindestreg i "usædvanlige sammensætninger" (§ 63.8): Der sættes som hovedregel kun apostrof hhv. bindestreg i tilfælde hvor tegnet har en reelt tydeliggørende funktion.

Stort eller lille begyndelsesbogstav efter kolon

Første ord efter et kolon skrives med stort eller lille begyndelsesbogstav afhængigt af hvad der følger efter kolonet. Ifølge RO 96, § 11.3, skulle første ord i helsætninger efter kolon som hovedregel skrives med stort. Der kunne dog valgfrit skrives med stort eller lille "når den eller de helsætninger der følger efter kolonet, ikke er delt op i helheder der begynder med stort bogstav". Der skulle således skrives med stort i fx

*Han spurgte om vej til Tivoli: Han er nok ikke her fra byen.
Sagen forholder sig således: Huset er for stort. Vi har ikke råd til at bo i det .*

Men der kunne skrives med stort eller lille i fx

Sagen forholder sig således: huset (el. Huset) er for stort, så vi har ikke råd til at bo i det .

Erfaringen har vist at denne valgfrihed er meget svær at formidle, og at den kan skabe unødigt usikkerhed med hensyn til hvornår der skal skrives med stort, og hvornår der skal skrives med lille. Valgfriheden er derfor afskaffet således at reglen nu lyder:

"Første ord i helsætninger efter kolon skrives med stort begyndelsesbogstav", fx

Sagen forholder sig således: Huset er for stort, så vi har ikke råd til at bo i det .

Første ord i ledsætninger og sætningsdele efter kolon skrives ligesom tidligere med lille begyndelsesbogstav:

*Han sagde nøjagtig det jeg havde forventet: at han aldrig havde set hende før.
De brugte deres sædvanlige taktik: at trække angriberne offside.
Han havde hele familien med: konen, ungerne, svigermekanikken og en hoben fætre og kusiner.*

Genitiv af ord på -s, -z eller -x

Ifølge RO 96, § 21.2, kunne ord (substantiver) der ender på -s, -z eller -x, have genitiv på ' (apostrof) eller 's. Herudover kunne de af ordene der i udtalen ender på [s], tilføje endelsen -es. Genitiv af fx *Jens* kunne således skrives: *Jens'*, *Jens's* eller *Jenses*.

I udtalen realiseres genitivformerne af ord der ender på en hvislelyd, enten ved en udtale der er identisk med grundformens, dvs. uden en hørbar genitivendelse, eller ved at der føjes [es] (læses: svagtryks-e + s) til grundformen. Den førstnævnte udtale kunne gengives i skriften ved brug af ' (: *Jens'*), den sidstnævnte ved brug af -es (: *Jenses*). Den tredje mulighed i RO 96, altså 's, har derimod ikke noget modsvar i udtalen.

Retskrivningsordbogens § 21.2 lyder nu kort og godt: "Ord der ender på -s, -z eller -x, har genitiv på ' (apostrof, jf. § 6)". Der skrives altså fx

dette hus' indretning
Jens' arbejde
den moderne jazz' udvikling

Valget af ' som eneste mulighed er oplagt: Det er langt den almindeligste genitivmarkør i ord af den pågældende type, og den svarer derudover til en almindelig udtale af genitivformerne. Det sidstnævnte forhold har dog ikke haft afgørende betydning i denne sammenhæng. Meget tyder nemlig på at brugen af ' ikke er knyttet til en bestemt udtale. Det fremgår indirekte af at muligheden for at bruge -es som gengivelse af den ligeledes almindelige udtale med [es] (dvs. svagtryks-e + s) stort set ikke er blevet udnyttet. Man må derfor gå ud fra at ' af de fleste opfattes og bruges som en udtalemæssigt neutral genitivmarkør; en skrivemåde som fx *Jens'* siger altså ikke noget om den skrivendes udtale, men kan gengive både ['jæns] og ['jænse s] (se den korrekte lydskrift i bladet).

Det blev overvejet at give mulighed for at skrive 's i de ord på -s, -z eller -x der ikke ender på [s] i udtalen, altså ord som fx *Jacques* og *bordeaux*. Men for at opnå den enkleste mulige regel vedtog man at genitivformen også i sådanne tilfælde alene skal afhænge af slutbogstavet, uden hensyn til udtalen. Der skrives således

Jacques' lillesøster
en bordeaux' smag .

Forkortelser der ender på -s, -z eller -x, kunne ifølge RO 96, § 21.3.b, have genitiv på ' eller 's. Sådanne forkortelser følger nu samme regel som de uforkortede ord og

har derfor kun genitiv på ':

SAS' personale
Føtex' kundekreds

Ord der ender på andre bogstaver end -s, -z eller -x, har fortsat genitiv på -s som den eneste mulighed (jf. § 21), fx

døgnets middeltemperatur
Bachs dobbeltkoncert
Provinces befolkning
Hartvig Frischs retskrivningsreform .

Af de to sidste eksempler fremgår at ord der ender på en hvislelyd som ikke skrives -s, -z eller -x, har genitiv på -s. Skrivemåder som fx *match'* og *Bush'* ses imidlertid af og til i stedet for de korrekte: *matches* og *Bushs*. De førstnævnte skrivemåder er reminiscenser fra reglen i Retskrivningsordbogen af 1955, som sagde at "Navneord, der ender på en hvislelyd, danner ejefald (genitiv) ved at tilføje -es eller apostrof" (§ 22). Reglen var nem at forstå, men ofte svær at følge; de mange forskellige måder hvislelyde kan gengives på i skriften, gav nemlig anledning til en mængde tvivlsspørgsmål, fx *Provence*: *Provence'* og *Provinceses*?

Det var sådanne problemer der var årsag til at man i Retskrivningsordbogen af 1986 gik over til, med enkelte begrænsninger, at lade genitivendelsen afhænge af ordets slutbogstav

i stedet for dets slutlyd. Og i den nye udgave af Retskrivningsordbogen er genitivendelsen af grunde som er anført ovenfor, altså gjort helt uafhængig af udtalen.

Man kunne overveje at indskrænke brugen af ' som genitivendelse til ord der ender på -s. For hvad skulle der egentlig være i vejen for at føje endelsen -s direkte til bogstaverne x og z: *Sankt Croixs klima, Fritzs mor?* Dermed ville undtagelserne fra hovedreglen, der siger at genitiv ender på -s, være minimeret. Men dette spørgsmål må vente til en kommende udgave af Retskrivningsordbogen.

Jørgen Schack (f. 1961) er seniorforsker ved Dansk Sprognævn.

Til indholdsfortegnelsen

Ændrede staveformer og ordformer

Nedenstående liste rummer ændringer i opslagsords staveformer og ordformer i forhold til Retskrivningsordbogen, 2. udgave, 1996, udgivet af Dansk Sprognævn (3. oplag, 1999). > = ændret til.

adhærens > adhærence *el.* adhærens
afcheckning *el.* aftjekning > aftjekning
anabol *el.* anabolisk *el.* anabolsk > anabol *el.* anabolsk
android (*sb.*) > androide
banansplit > bananasplit
bluff(-) > bluf(-) *el.* bluff(-)
(-)bolche(-) *el.* (-)bolsje(-) > (-)bolsje(-)
Bornholmerbåd *el.* bornholmerbåd > bornholmerbåd (*jf.* § 12.10.b)
Bornholmskort *el.* bornholmskort > bornholmskort (*jf.* § 12.10.b)
(-)bruse *el.* (-)bruser > (-)bruser
bælge *el.* bælle (*drikke*) > bælle
(-)cafe(-) *el.* (-)café(-) *el.* (-)kafe(-) *el.* (-)kafé(-) > (-)cafe(-) *el.* (-)café(-)
cafeteria *el.* kafeteria > cafeteria
Caraibien *el.* Caribien > Caribien
caraibier *el.* caribier > caribier
caraibisk *el.* caribisk > caribisk
check(-) *el.* tjek(-) (*kontrol*) > tjek(-)
(-)checke *el.* (-)tjekke > (-)tjekke
cognac *el.* konjak > cognac
costbenefitanalyse > cost-benefit-analyse
CPR-nummer > CPR-nummer *el.* cpr-nummer
(-)creme(-) *el.* (-)krem(-) > (-)creme(-)
cremet *el.* kremet > cremet
epicentrum > epicenter *el.* epicentrum
estimat *el.* æstimat > estimat
estime *el.* æstime > estime
estimere *el.* æstimere > estimere
estimering *el.* æstimering > estimering
fedterads *el.* fedteras > fedteras
flamengo (*isoleringsmateriale*) > flamingo
for resten (*i øvrigt*) > for resten *el.* forresten
fråds > frås
frådse > fråse

frådser > fråser
 Fåborg > Fåborg (*el.* Faaborg, *jf.* § 3.2)
 fåborgenser > fåborgenser (*el.* faaborgenser, *jf.* § 3.1)
 gensing(-) *el.* ginseng(-) > ginseng(-)
 (-)geschæft *el.* (-)gesjæft > (-)gesjæft
 geschæftig *el.* gesjæftig *el.* geskæftig > gesjæftig *el.* geskæftig
 ginseng(-) *el.* gensing(-) > ginseng(-)
 Gladsakse > Gladsaxe
 gletscher(-) *el.* gletsjer(-) > gletsjer(-)
 Grenå > Grenå (*el.* Grenaa, *jf.* § 3.2)
 grenåbo > grenåbo (*el.* grenaabo, *jf.* § 3.1)
 grenåenser *el.* grenågenser > grenåenser (*el.* grenaenser, *jf.* § 3.1) *el.* grenågenser
 (*el.* grenaagenser, *jf.* § 3.1)
 handig *el.* handy > handy
 indcheckning *el.* indtjekning > indtjekning
 inside information *el.* insideinformation > insideinformation
 inventar *el.* inventarium > inventar
 IT > it
 Italiensfarer *el.* italiensfarer > italiensfarer (*jf.* § 12.10.b)
 jogging *el.* jogning > jogging
 (-)kafe(-) *el.* (-)kafé(-) *el.* (-)cafe(-) *el.* (-)café(-) > (-)cafe(-) *el.* (-)café(-)
 kafeteria *el.* cafeteria > cafeteria
 kanøfle *el.* karnøfle > kanøfle
 (-)kastanie *el.* (-)kastanje > (-)kastanje
 Kinafarer *el.* kinafarer > kinafarer (*jf.* § 12.10.b)
 kokelev *el.* kokkelev > kokkelev
 konjak *el.* cognac > cognac
 konkylie *el.* konkylje > konkylie
 kraftvarmeværk > kraft-varme-værk
 (-)krem(-) *el.* (-)creme(-) > (-)creme(-)
 kremet *el.* cremet > cremet
 krillehoste > krillehoste *el.* krillerhoste
 krillerhoste > krillerhoste *el.* krillehoste
 Københavnerbåd *el.* københavnerbåd > københavnerbåd (*jf.* § 12.10.b)
 Københavnskort *el.* københavnskort > københavnskort (*jf.* § 12.10.b)
 leddegigt *el.* leddegigt > leddegigt
 leddeløs *el.* ledeløs > leddeløs
 leddevand *el.* ledevand > leddevand
 (-)linie(-) *el.* (-)linje(-) > (-)linje(-)
 liniere *el.* linjere > linjere
 linierer *el.* linjerer > linjerer
 liniering *el.* linjering > linjering
 -liniet *el.* -linjet > -linjet
 Matthæusprincip *el.* matthæusprincip > matthæusprincip (*jf.* § 12.10.b)
 nathimmel *el.* nattehimmel > nattehimmel
 Neksø > Nexø
 neksøbo > nexøbo
 Nordpolsfarer *el.* nordpolsfarer > nordpolsfarer (*jf.* § 12.10.b)
 om end > om end *el.* omend
 Orkneyøerne *el.* Orknøerne > Orkneyøerne
 paj *el.* pie > pie
 paradigma *el.* paradigme > paradigme
 pie *el.* paj > pie
 podium > podie *el.* podium
 pønse *el.* pønse > pønse
 rasteplads *el.* rastplads > rasteplads
 rastested *el.* raststed > rastested
 rutsche(-) *el.* rutsje(-) > rutsje(-)
 scenario > scenarie *el.* scenario
 selv samme > selv samme *el.* selvsamme

(-)shampo *el.* (-)shampoo > (-)shampoo
siden hen > siden hen *el.* sidenhen
schuft *el.* sjuft > sjuft
skidterads *el.* skidteras > skidteras
(-)slabberads *el.* (-)slabberas > (-)slabberas
(-)smæk *el.* (-)smække > (-)smæk
snedækket *el.* snedækt > snedækket
sportig *el.* sporty > sporty
(-)stadium > (-)stadie *el.* (-)stadium
søreme > søreme *el.* sørme
tarok(-) > tarok(-) *el.* tarot(-)
tjek(-) *el.* check(-) > tjek(-)
(-)tjekke *el.* (-)checke > (-)tjekke
ulinieret *el.* ulinjeret > ulinjeret
vanilje(-) *el.* vanille(-) > vanilje(-)
vermouth *el.* vermut > vermouth
æggehoved *el.* æghoved > æggehoved
(-)ærende *el.* (-)ærinde > (-)ærinde
æstimat *el.* estimat > estimat
æstime *el.* estime > estime
æstimere *el.* estimere > estimere
æstimering *el.* estimering > estimering
øjehøjde *el.* øjenhøjde > øjenhøjde
Åbenrå > Åbenrå (*el.* Aabenraa, *jf.* § 3.2)
åbenråer > åbenråer (*el.* aabenraaer, *jf.* § 3.1)
Åkirkeby > Åkirkeby (*el.* Aakirkeby, *jf.* § 3.2)
åkirkebybo > åkirkebybo (*el.* aakirkebybo, *jf.* § 3.1)
Ålborg > Ålborg (*el.* Aalborg, *jf.* § 3.2)
ålborgenser > ålborgenser (*el.* aalborgenser, *jf.* § 3.1)
ålborgensisk *el.* åborgsk > ålborgensisk (*el.* aalborgensisk, *jf.* § 3.1) *el.* åborgsk (*el.* aalborgsk, *jf.* § 3.1)

[Til indholdsfortegnelsen](#)
